

Олексій Олексійович СТЕПАНЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, докторант

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг)

ЕТНОРЕЛІГІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ: ОБҐРУНТУВАННЯ

У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття людство зіткнулось із новою для себе проблемою – політизацією релігії і потужним злетом під цим прапором численних і нерідко масових рухів у всьому світі, у тому числі там, де завжди панували порозуміння і терпимість. Досягнувши країн Заходу, ці рухи викликали там відчуття небезпеки і дали привід для вкрай ірраціональних інтерпретацій, близьких до панічних, коли суспільний настрій буквально за кілька років хитнувся від заспокійливої формули Френсіса Фукуями, який вітав всесвітню перемогу лібералізму і «кінець історії», до аргументів Семюела Хантінгтона про неминучість «воєн цивілізацій».

За минулі роки ситуація дещо змінилась. Підйом релігійних рухів в одних країнах змінився їх занепадом, в інших – відходом від них значної частини тих, хто раніше їм співчував. Та й сили, що протистоять цим рухам, навчилися більш ефективно з ними боротися і досягли в цьому певних результатів. Проте проблема ще далека від остаточного вирішення. Архаїчність і традиціоналізм, властиві певним суспільствам, багато в чому є наслідком жорсткого протистояння Заходу і всьому, що походить від Заходу, в тому числі модернізації і особливо «вестернізації». При цьому не треба робити помилку, приписуючи цим суспільствам несумісність з лібералізмом і ворожість йому. Але, керуючись релігійними нормами, найбільш повно регулюючими і контролюючими життя віруючих, релігія перешкоджає проникненню в це середовище всього іншого, особливо «імпортованих ідеологій» будь-якого виду і напрямку. Безсумнівно, це в якійсь мірі заважає «осучасненню» їх світу, ускладнює його модернізацію.

Можна порівняти становище на мусульманському Сході з ситуацією на Далекому Сході і в Південно-Східній Азії, де синтоїзм, буддизм, даосизм, конфуціанство відрізняються більшою гнучкістю, менш вираженою і менш жорсткою догматикою, більшою спрямованістю до етики, моралі, внутрішнього світу і норм поведінки людини, ніж, наприклад, іслам. Звідси – менші жорсткості приписів і нетерпимість, більша свобода дій віруючого. Звідси ж – прагматизм, що становить основне кредо ліберального порядку і вільної ініціативи. Природно, у країн цього регіону є свої суперечки із Заходом в умовах збереження військово-політичної гегемонії останнього, його економічної і культурної експансії, що стала ще більш помітною і різноманітною в епоху глобалізації. Але, віддаючи собі звіт в необхідності співпрацювати з ним, причому, як правило, на його умовах, ці країни знаходять оптимальний варіант такої співпраці, гнучко варіюючи його від погодження через справжню конкуренцію до повноправного партнерства. А в державах ісламу майже немає умов для такого партнерства. Тож не повинно викликати подиву відповідна політична поведінка мусульман, їх орієнтація на насильницькі методи боротьби за свої національні і соціальні інтереси (зазвичай їх підносять у релігійній оболонці), за справедливість і проти «невірних». Ще більш обґрунтована з релігійної точки зору їх боротьба проти влади так званих «поганих мусульман», які порушують положення Корану і шариату або ж прислужували «невірним». Нерозуміння всього цього комплексу уявлень (іноді просто відсутність інформації про це), а частіше – небажання з цим рахуватися і приймати всерйоз, впевненість у своїй правоті і в перемозі «свободи і демократії» над релігійним екстремізмом лише об'єктивно його підсилюють. Суто військові перемоги над ним завжди виявляються тимчасовими, оскільки не вирішують проблему по суті, не змінюють характеру відносин між миром ісламу і Заходом, не усувають ані причин їх протистояння, ані його негативних наслідків, що множаться.

Нове «повернення до витоків» світу ісламу в наші дні викликане і продовженням наступу Заходу в сферах економіки, політики і технології, і повзучою «вестернізацією» побуту, звичаїв, соціальних зв'язків між людьми, що підриває традиційну монополію ісламу в цих сферах життя мусульманського суспільства, і болючою ламкою структур цього суспільства в ході його важкого пристосування до вимог модернізації господарських механізмів і глобалізації світових економічних зв'язків. Але головне – це розв'язання відверто агресивних військових дій по насильницькій зміні близькосхідних політичних режимів з подальшою окупацією земель і знищенням національно орієнтованих еліт. По суті, прямим результатом цих процесів модернізації, глобалізації та військової агресії стало повсюдне поширення етнорелігійних терористичних практик не лише на Близькому Сході та у Північній Африці, а надто в Європі. Наприклад, в Німеччині на початку 2000-х років вже діяли 14 організацій ісламських екстремістів, в яких перебували понад 20 тис. бойовиків, у тому числі вихідці з Алжиру, Сирії, Єгипту, Ірану. Створювані ними мечеті та ісламські центри стали буквально розплідниками ісламізму, як і розкидані по всій Європі осередки екстремістів-підпільників. Подібне «освоєння» з кожним роком набуває все більш значних масштабів. У Бельгії за останні 20–25 років кількість мусульман зросла з 60 тис. до 250 тис., в Нідерландах – зі 100 тис. до 670 тис. У Швеції вже в середині 2000-х років проживали 73 тис. мусульман, хоча ще на початку останнього десятиріччя ХХ ст. загальна чисельність мусульман (переважно вихідців з Північної Африки) у всіх скандинавських країнах – Данії, Норвегії, Фінляндії і Швеції – не перевищувала 7 тис. осіб.

Важливі, однак, не абсолютні цифри і демографічні показники, а стійкість тенденції та її наслідки, головним з яких стало прискорення і поглиблення націоналістичних ідей серед мусульманського населення. Згодом націоналізм змінився ісламізмом, що використав раніше напрацьовані націоналістами досвід, структури і принципи політичної організації, пропаганди і агітації. Ісламський екстремізм, доведений в емоційній складовій до точки кипіння, іноді до нестями, породив етнорелігійний тероризм – крайню, засновану на насильстві форму його вираження, небезпечну і для самого ареалу ісламу, і для всього людства, бо заохочує, стимулює, оспівує кровожерливість, спрагу вбивати і руйнувати, презирство до людського життя (в тому числі до власного), що викликало в усьому світі синдром «мусульманської загрози». Остання призвела усюди, в усіх кінцях земної кулі, до руйнації моралі, моральності (в тому числі її норм, запропонованих ісламом), дегуманізації, деперсоналізації, заохочення кримінальних нахилів і масової злочинності. З цим стикаються зараз багато країн світу. Постійне насильство і нехтування принципами гуманності, які містять закони всіх релігій, призводить до втрати людської подобі і самими терористами, і тими, хто з ними бореться, часто тими ж методами і з тими ж результатами. Навіть щоденна інформація про теракти, вибухи, підпали, замаху, засідки, зіткнення пригнічує психіку будь-якої людини, незалежно від релігії і походження. Боротьба без правил, поза мораллю і принципів, звільнена від «химери совісті», дискредитує будь-яке, праве діло, будь-якого борця і найсвітліші ідеали, до яких він прагне. Всі розвинені країни світу, на жаль, тією чи іншою мірою опосередковано сприяли виникненню етнорелігійного тероризму. Однак Захід несе набагато більшу частку відповідальності за це, тому що, крім колоніалізму, до сих пір розглядуваного світом ісламу як злочин і агресія проти нього, Захід безпосередньо вигодовував тероризм і екстремізм в Афганістані, Пакистані, Іраку, Сирії, Лівії як геополітичну зброю, засіб тиску на опонентів. Але і етнорелігійний тероризм, зі свого боку, користувався допомогою Заходу, щоб піднятися і посилитися, а після цього нанести удар своєму годувальнику. І було дуже наївно не розуміти того, що цей удар рано чи пізно буде завдано. Адже саме народження етнорелігійного тероризму було, поряд з іншим, відповіддю ісламської цивілізації на виклики глобалізації та лібералізму.

Етнорелігійний тероризм у своїй найвищій формі набув зараз міжнародного характеру. Багато в чому він сконцентрований у функціонуванні «Аль-Каїди», «Джебхатан-Нусри», а надто «Ісламської держави», як свого роду військово-ідеологічної і організаційно-політичної транснаціональної корпорації. Але не треба тішити себе ілюзією, що крах цієї гідри покладе край етнорелігійному тероризму та екстремізму. Цього не буде, бо, наприклад, загибель найбагатшої у світі ТНК не призведе до знищення втілених в ній системи цінностей, всесвітньої мережі організаційних структур і соціального порядку. Справа – не в особистостях і навіть не в організаціях. Справа – у феномені суспільного розвитку, силах, що їх відтворюють.

Давно пора усвідомити, що етнорелігійний тероризм – не випадок, не парадокс, не те, що може безслідно зникнути після бомбардувань, введення військ, репресій і кампаній в ЗМІ. Це – нова стадія розвитку певних соціумів та світу в цілому, що спричиняє до того ж значний вплив і на інші народи, про що можна судити, спостерігаючи за нинішньою ситуацією на Заході. Ліквідувати етнорелігійний тероризм відразу або навіть в якісь терміни не вийде. Він занадто глибоко вкорінений в сучасне суспільство і вимагає вдумливого і серйозного до себе ставлення. Судячи з усього, він прийшов надовго, адже в його основі – не кримінальні феномени, і головні фактори соціокультурного і духовного буття. Саме вони визначають для мирян основний зміст пережитої ними сучасної історичної епохи, а зовсім не глобалізація, яка сприймається як суто зовнішнє явище, або модернізація, що сприймається поверхово, наче «по дотичній», не зачіпаючи душу. Чи можна при цьому говорити про «конфлікт цивілізацій»? І яке нам в Україні діло до цього? Факти свідчать про те, що діло є. Допущені останнім часом фатальні помилки в освітній, соціально-економічній, мовній, релігійній політиці на фоні збройної агресії призвели до зміни тактики дій праворадикальних угруповань, переходу від помірності до екстремізму, утисків, диктату та придушення інакшості. Чи відомі нам коріння цих процесів і їх наслідки? Чи маємо ми адекватні відповіді на поставлені запитання? Питання аж ніяк не риторичні. Вони чекають на відповіді.

Одержано 13.03.2018